

התהליך הקבוצתי כמעגל חיים: מלידה עד מוות

שפתו המטאפורית של הלא-מודע הקבוצתי

התפתחות הקבוצה בשלבים

בת-חן שפירא

מודל התפתחות הקבוצה בשלבים, כפי שהוא מוצג פה, מבוסס על השוואה בין הישות הקבוצתית לישות אנושית. מודל זה משלב בין שלושת הגישות המרכזיות המקובלות בתחום התוכן של הנחיית קבוצות – הקבוצה כישות (בהשראת ביון), יחסי אובייקט (בהשראת ויניקוט¹), והתפתחות הקבוצה בשלבים (בהשראת מקנזי ולווסלי). הוא מתייחס לכך שהקבוצה, בשל היותה רקמה אנושית בעלת אופי וצביון דומה לאישיותו של אדם, מתפתחת בדומה לו, בשלבים, מלידה עד מוות (בהשראת התיאוריה הפסיכו-חברתית של אריקסון² על התפתחות האדם), כשפתרון חיובי של כל שלב מוביל לקראת השלב הבא. לא קיים משך זמן קבוע לכל שלב, המעבר לשלב הבא תלוי באמון שנוצר בין חברי הקבוצה, בתקשורת, בתהליכים קבוצתיים בלכידות קבוצתית ובהנחיית המנחה. קבוצה עלולה להיעצר או להיתקע. הקבוצה היא ישות בעלת לא מודע משלה הפועל עם ולצד הלא מודע של חבריה (בהשראת המודל הטופוגרפי של פרויד).

בכל שלב משורטטים גבולות בין ה"טוב" ל"רע", כשהתהליך הקבוצתי חותר לקראת היכולת של הפרט להכיל מורכבות – הכרה שגם ה"טוב" וגם ה"רע" נמצאים בתוכו.

השלב	הטוב	הרע
תמימות	בתוך הקבוצה	מחוץ לקבוצה
התפקחות	בקבוצה	במנחה, במטלה, בתהליך
התבגרות	בתוכי ובתוך אנשים כמוני	בתוך האחרים בקבוצה
התמסדות	בתוכי ובתוך האחרים	בתוכי ובתוך האחרים
היפרדות	כל אחד יוצא עם הקונפליקטים הלא-פתורים שלו	

* השרטוטים המצורפים מייצגים את תנועת גבולות ההגדרה העצמית של הפרט במשך התהליך הקבוצתי (העיגולים האפורים מסמלים את חברי הקבוצה, והקווים השחורים את הגבולות).

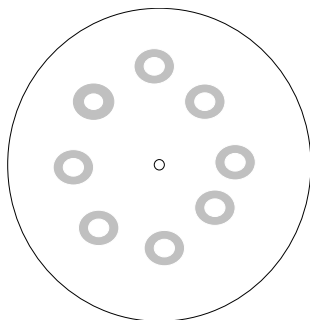
שלב התמימות

בשל האמביוולנטיות (פחד להיבלע או להישאר בחוץ) כלפי ההשתייכות, חברי הקבוצה חווים מצב 'נקות'-ראשוני, כך שהקבוצה נמצאת במצב תלותי-רגרסיבי. מכאן עולה צורך בהגדרה עצמית חיצונית. בתחילת הדרך המשותפת החשיפה מינימאלית ומציינת בדיקת אמון במנחה ובקבוצה, על חבריה.

¹ ויניקוט ד.ו. (1971), משחק ומציאות, עם עובד.

² אריקסון א.ר. (1961), ילדות וחברה: פסיכולוגיה של האדם בתמורות הזמן, מרחביה: ספרית הפועלים.

לשם הכרעה חיובית לטובת ההתקשרות, הקבוצה מייצרת לעצמה חוויה של יחד מדומה ובלתי מבוסס המושתת על חיפוש משותף. ההתעלמות מהשונות מייצרת תחושה של אופוריה המצדיקה את היחד.

המנחה משרטט את הגבולות בין הקבוצה לעולם. גבולות ההגדרה העצמית משורטטים באופן בו ה"טוב" נמצא בקבוצה, וה"רע" בחוץ.

הציפייה של הקבוצה בתחילת דרכה, מהמנחה, היא שהוא יספק את כל צרכי הקבוצה. זאת מתוך הנחה בלתי מודעת כי הוא כל יכול. המנחה, הפועל כ Good enough mother מספק מידה כזו או אחרת של וודאות באמצעות הסכם העבודה המשרטט את גבולות ה"מה לגיטימי שיתרחש פה?" (ובכך גם למה לא לצפות...), ובאמצעות התנהלות עקבית ורציפה הניתנת לניבוי.

מכיוון שהמנחה אינו מספק את כל צרכי הקבוצה, בהתאם לציפיותיה, עולה תסכול, השוכן בפער בין המצוי לרצוי. מטיבו של התסכול הוא שהוא מניב תוצרים של תוקפנות, שיתוק או יצירתיות. התנהלות המנחה אל נוכח התסכול הנה פרמטר משמעותי בהתפתחות הקבוצה.

בתחילה, הקבוצה משותקת, מאוחר יותר היא עשויה להגיב בתוקפנות סמויה. היא מנסה להשיג את צרכיה בדורשה מהמנחה לספק את צרכיה בכלים תובעניים, היא שואפת לקבל ממנו את החסות לה היא עורגת, לעיתים, ע"י "הקרבת" אחד מחבריה והצגתו כחסר אונים. בכך היא למעשה, גם בוחנת את גבולות היכולת של המנחה להכיל תוקפנות (אמדה שישרת מאוחר יותר את הכניסה למאבקי כוח). המנחה, אם הוא נופל במלכודת בדיקת הגבולות שבשלב זה באה לביטוי בניסיונות "לבלוע" את המנחה ולספח אותו לקבוצה, מאבד את סמכותו ה"הורית". במידה ולא, הקבוצה עשויה למצוא בו כתובת לתוקפנות והופכת אותו לשעיר לעזאזל. הקבוצה "מתייאשת" ממנו, ו"מפטרט" אותו מתפקידו. בכך מתחילות חוויות של התנסות עצמאית (מרד המשויך לגיל ההתבגרות הראשון 3-4). הקבוצה מתחילה לקחת אחריות ולייצר לעצמה מנגנוני מנהיגות פנימית.

בשלב התמימות, כאמור, מאופיינת הקבוצה בזהות מגובשת של אחדות מדומה, זווית ההתבוננות האופיינית היא קונקרטי, כך שאין עדיין בידי הקבוצה כישות, כלים הדרושים לעבודה עם ה'כאן ועכשיו'. היא חשה בתלות בלתי מסופקת במנחה ומפעילה תוקפנות סמויה בניסיון לספק אותה, בתחילה בניסיונות לספח/לבלוע ואח"כ בניסיונות לגרש אותו. למעשה חלק ניכר מהתנהגותה של הקבוצה קשור במצב רגרסיבי הנובע מתחושה אמביוולנטית של הפרטים כלפי ההשתייכות לקבוצה החדשה. תכנים אלה מציפים את הלא-מודע האישי והקבוצתי ומעלים מטאפורות המפנות את תשומת הלב לעולם הינקות, לתחושת הכאוס וחוסר הודאות והצורך המידי להבנות כללים שיסדירו את נורמות המותר והאסור. תחושת האחדות המדומה תציע לקבוצה מטאפורות העוסקות באחדות ואחידות. האלמנט המשחקי והצורך בסיפוק הכמיהה לגורם שאפשר

להיתלות על הידע והסמכות שלו ישתקפו באופן מטאפורי בתהליך שיכיל את האמביוולנטיות, את האכזבה ואת התגובות לה – המרד הסמוי, והפעילות למען הגדרה עצמית חיצונית.

בשל המצב הרגסיבי יסומנו מטאפורות העוסקות, באופנים מגוונים בפעילות אוראלית ובפעילות אנאלית על כל שלבי התפתחותה, מחוסר שליטה עד גמילה מוחלטת.

את ההתקשרות תיטיב להמחיש הדוגמא הבאה בה ניתן לזהות בברור מטאפורה קבוצתית לאיחוד המדומה המאפיין את השלב. במפגש ראשון, תרגיל ראשון בתהליך קבוצתי בו נערכת היכרות מחודשת בקרב קבוצה הפועלת יחד, נפגשת שוב לתהליך עם מנחה חדשה, ההנחיה היא לייצג את העולם הפרטי בעזרת חומרים פלסטיים. למרות שכל משתתף פעל במרחב משל עצמו ניתן להבחין בניסיונות לשמור על תחושת סיפוק מה'יחד' הקבוצתי, ע"י אווירת בדיחות, צחוק, וניסיונות להצעות רטוריות לשילוב העבודות. התוצאה הייתה מורכבת מחומרים רכים, ראשוניים, התנסות משחקית בחומרים, דימויים של כאוס וסכמטיות המאפיינת ציורי ילדים. האנרגיות מופנות לקונפליקט הפנימי, כך שהעבודה על הרצפה, מייצגת במקביל גם את האנרגיות הנמוכות המופנות לתהליך היצירה, שהתמצה די מהר, וגם את אופן העבודה בהתנסויות הילדיות של משחק ויצירה. הדימויים שהכילה המטאפורה הקבוצתית נראו כניסיון לחפש חוקיות בכאוס הראשוני ולשם כך נוצרו צורות פשוטות ומופשטות של מנדלות, צירים אנכיים ורוחביים, וקווים מעגליים. אסוציאציות שעולות תוך כדי העבודה מדברות על כאוס, ועל הקשר עם אלוהים: "בראשית היה תוהו ובוהו", ושיח תיאורטי על האופן בו ילדים לומדים לצייר, בתהליך של פירוק וחיבור. החומרים, ברובה חומרים רכים בפורמטים מסורתיים – גואש על חצי גיליון, חימר על מצע, כשהעבודה באמצעים מתווכים כמו מכחול או מכשירי כיוור, מצביעה על שחרור מבוקר, כלומר מידה גבוהה של צורך בשליטה. הנחיה נוספת היתה לנסות לקיים דיאלוג בין שני חברים, על היצירות שלהם, ולנסות ליצור ולייצג בפני הקבוצה עולם משותף. מתוך ניסיונות אלו עלו תכנים של עולם ילדות דרך הצגת שירים שאופיינו בעיקר בפשטותם, המבוססת על חריזה ילדית ובחוסר תחכום במבנה המשקלים ובכוריאוגרפיה. בהצגות אלו עלו דימויים של גן ילדים, מגרש משחקים, ושל קשרי מטפל-מטופל מעולמות שונים. העולמות המשותפים שהוצגו, מבחינת המבנה והדימויים, היה בהם יותר מהשכנות מאשר שיתוף מהותי. נכרה בהם שמירה על תחום הפרט ע"י בניית השיר בבית אחד המתייחס לאחד, ושני לאחר וכן הלאה, או ע"י תגובה לעולמו של האחר המשתקף בציור, או ע"י הקראה בו זמנית, וכיוצא בזה, ביטויים של הפרדה. ההצגה האחרונה, שהתבקשה מראש להיות בסיום היתה ריקוד של שלישיה שביטא צמיחה והתפתחות ע"י הצגת דימוי צומח במרכז ההתרחשות, ותמיכה ועידוד של המשתתפים האחרים, שהזמנה להצטרפות אליו גרפה שיתוף פעולה מצד רובה הגדול של הקבוצה.

לאחר סיום ההצגות, חתמה את התהליך הצגה של ציור משותף של שתי משתתפות, שבחרו לייצג את עולמן המשותף בציור ענק, בגודל של שלושה גיליונות שנוצר בתהליך ששיקף מיזוג, עירוב ללא גבולות, שהביך

קמעה את חברי הקבוצה, ואולי איים עליה. מטאפורה קבוצתית זו מתמצתת את הדילמות הכרוכות בהשתייכות – בין הנפרדות המוחלטת למיזוג המוחלט, שתי האופציות שכאמור, מהוות את העילות לחרדת המוות. כדאי לציין כי לא בכדי היו אלה שתי משתתפות שהצטרפו לקבוצה באופן חד פעמי, רק לצורך התהליך הזה.

דרך נוספת לבטא את האיחוד המדומה המכיל בתוכו את הצורך במרחבים האישיים התחומים, ניתן לזהות באופן בו בחר הלא מודע הקבוצתי, בקבוצה אחרת, שהתבקשה לבטא את הפנטזיות שלה לגבי התהליך באמצעות דימוי של אבני דרך. הצעת ההנחיה היתה להשתמש במגוון החומרים הרחב כדי ליצור אבני דרך ולצור יחד את הפנטזיה המשותפת לגבי הדרך המשותפת. הקבוצה נענתה להצעת ההנחיה ו"תרגמה" אותה ל'כאן ועכשיו' שלה, כשפנתה לעבודה באופן יחידני בו סימל כל אחד באמצעים פלסטיים את הדרך שהוא מניח שיעבור או שהיה רוצה לעבור ביצירה משלו. גם פה התוצרים הצביעו על צורך בשליטה ע"י בחירה בדפים קטנים ועבודה בגירי שמן ועפרונות צבע.

בתהליך במוסיקה, במפגש הראשון, כשהוזמנה קבוצה לערוך היכרות עם מגוון הכלים הרחב שהיה מונח בחדר, ניגשו החברים בהיסוס לכלים והתנסו בהפקת קולות וצלילים. עלו קולות בעלי עוצמות נמוכות – בין חוסר עשייה (שקט), לבין התנסות בכלים קטנים המפיקים קולות חלשים שלא יצרו קשר עם ההתרחשות בחדר, אבל לקחו אותה בחשבון, למעט התנסות בתיפוף שהיתה עוצמתית ונתפסה כבלתי מתחשבת ומאיימת. אקט זה הציף בקבוצה כעסים שעלו מאוחר יותר כחלק מהדינמיקה. נראה כי הפקת הצלילים הנה מטאפורית לאופן בו לוקח לעצמו חבר הקבוצה מקום, והניסיון היה לקחת מקום במרחב אישי, ללא חיבור עם המרחב של האחר או המרחב הכללי. ניתן להתבונן על התנהגויות כאלה, ברובד הגלוי, כהתחשבות, וברובד הסמוי, כמונעות מאיום החשיפה.

את הצורך בהגדרה עצמית חיצונית ממחישה דוגמא של קבוצה שצמחה כחלק מקבוצה גדולה יותר, כקבוצת המשך, בזמן שהקבוצה הגדולה עדיין המשיכה להתקיים. ראוי להדגיש שכל חברי הקבוצה הוזמנו לקבוצת ההמשך, וזו התגבשה מאלה שבחרו להיעתר להזמנה. הקבוצה הקטנה התכנסה בחדר סגור, אחרי שהפיצה סביב ההתכנסות "חרדת קודש" ואווירת "דלתיים סגורות". חלק גדול מהעיסוק המילולי וההתנהגותי של תחילת הקבוצה היה כרוך בפעילויות שמירה על הדלת הסגורה ומה שמתרחש מאחוריה. ניתן לומר, כי עיסוק זה היה פעיל גם בקרב תת-הקבוצה שנשאר בחוץ. באופן דומה, קבוצה גדולה שחולקה באופן שרירותי לשתי קבוצות עבודה כדי לאפשר עבודה אינטימית, גררה עיסוק בחצי השני בקרב שתי הקבוצות. הגדרה עצמית זו, אל נוכח האחר עוסקת בשאלת ה"מי אני?" דרך "מה אני לא?". כמו כן, תתאר הדוגמא הבאה את הצורך של הקבוצה בהגדרה חיצונית, אל נוכח האחר, המנחה. הקבוצה, שהגיעה למעגל ניסתה

לקבל מהמנחה תשובה לגבי מה שהוא רוצה לומר לה. משלא זכתה לקבל, הניחה שהתהליך מיותר ועזבה את החדר. זהו מעין מרד שהקבוצה מבצעת כדי לחוש את העצמאות המדומה המאפיינת את השלב.

כדוגמא ללא-מודע המפעיל גם את המנחה ניתן לתאר תהליך בו, בהתחלת קבוצה שמטרתה לעסוק בהרחבה של אינטליגנציה רגשית, הביאה המנחה סיפור שמורכב מדיאלוג פנימי של אישה בהריון בלתי צפוי המתלבטת בשאלת עתידו. הבאת סיפור זה היא כנראה מטאפורה לאמביוולנטיות של המנחה, השואלת את עצמה האם לקיים את הקבוצה ואם לא.

בעוד שבפועל מטרתה הגלויה של הפעילות, התכוונה לשרת את העיסוק באמביוולנטיות של ההשתייכות של המונחים, הרי ברור כי היא עוסקת גם באמביוולנטיות שלה לגבי מידת נכונותה לקבל לידיה את האחריות על הילד-קבוצה החדש.

הקבוצה, במצב הבלתי ברור בשלב זה מתקשה לתת אמון במנחה ובתהליך, ולכן, כפי שטוענים אגמון ושניידר³, קשה יהיה לשתף בתכנים הראשוניים המעסיקים אותה ואת חבריה. הם מתארים את התנהגות הקבוצה כאשר בלתי אפשרי למצוא מקום בטוח לפרוק חומר רלוונטי ולעבד אותו בקבוצה ומוצאים כי בשלב זה המקום לפרוק (פריקה אנאלית), לבחון ולשתף יהיה מחוץ לקבוצה, בדומה לילד שעושה את צרכיו מחוץ לסיר. סוגיית ההפרשות האנאליות מ"חוץ לסיר" נדונה, באופן מטאפורי במפגש ראשון, בו המנחה מפרטת את גבולות ה SETTING, ומדגישה את הכללים, תוך כדי הגדרת המרחב של העבודה אל מול וידאו שמצלם את המפגשים. היא מגדירה כי במשך העבודה לא יוצאים מהחדר. אחד המשתתפים תוהה לגבי מקרה בו עולה צורך להשתמש בשירותים, ומתפתח דיון בנושא. אחת המשתתפות מציעה לו בכעס להתאפק. משתתף אחר מצטרף לשאלתו, ומציע לאפשר יציאה לאור סימן מוסכם. משתתפים אחרים מבטלים את הסוגיה כתינוקית, ואחת מציעה שנחליט עכשיו שעושים לפני, ואחרי ולא קמים במהלך המפגש. בברור עולה פה היעדר האפשרות שמישהו יציע, ולו בבדיחות הדעת, להוציא את ההפרשות בתוך המעגל. הן ההקשר והן הטרמינולוגיה מקשרים את הסיטואציה לסוגיית השליטה בהפרשות האופיינית לשלב ההתפתחותי.

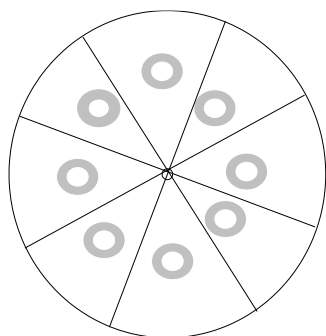
מטאפורה המסמנת את המעבר לשלב הבא ניתן לזהות בפסל קינטי קבוצתי שהקבוצה הוזמנה לבנות בהדרגתיות. זה נבנה ע"י תנועות שיצרו יחד תנועתיות של צמיחה, כשהוא מתחיל מעובר שמגיח בתנועות שחיה מן הרחם עד לעמידה על הרגליים, ועשית פעילות יצרנית. קבוצה אחרת, שהוזמנה להביע, כל אחד בתנועה, בו זמנית מבלי להיות בתאום, את תחושתו ב'כאן ועכשיו' הפיקה תנועות שחיבורם לשרשרת

³ אגמון ש., שניידר ס. (1998), שלבים בהתפתחות קבוצה קטנה – מבט פסיכודינמי, שיחות י"ב, חוברת מס' 3.

תנועות הציע תנועות עובר ברחם, גיחה, דשדוש במים, שחיה, יציאה מהמים, התנערות, עמידה על הרגליים ותחילתה של צעידה. שני אלה הם אופציות תנועתיות שונות לבטא את הנכונות לעבור לשלב הבא.

שלב התפקחות / התפכחות

השלב מאופיין בהתפכחות מהאשליה. השונות מתחילה לתבוע הכרה בקיומה. מתחילים להיווצר גבולות הגדרה עצמית סביב חברי הקבוצה, כאשר כל אחד מגדיר את עצמו. ה"טוב" אצלו וה"רע" אצל החברים האחרים. הקבוצה נוכחת בכך שציפייתה למנחה אומניפוטנטי מתבדה ("מורה טועה, אבא-אמא רבים, לא כולם רוצים תמיד לשחק איתי"). מתחילה להתהוות פעילות להתמודדות עם ההכרה בצרכים השונים, ניסיון לבחון שונות, עולות עוינות ותוקפנות, עדיין סמויות או נקודתיות. למרות שיסיון להיאחז באופוריה, כבר מריחים את

הקונפליקט המאיים באופק. מתחיל להיווצר משא ומתן על נורמות. הקבוצה חשה בתוקפנות אך חוששת עדיין להפנות אותה אחד כלפי השני. לכן, היא עלולה להיות מופנית כלפי המנחה. מנגנון זה משמש גם כבדיקת גבולות היכולת של המנחה להכיל תוקפנות. זהו מנגנון שעוזר לה לאמוד את מידת התוקפנות שהתהליך הקבוצתי יכול לטפל בה, שמוגדרת בהתאם ליכולתו של המנחה להכיל רגשות קשים ולתמוך בקבוצה בטיפול בהם, או בהגדרת המנדט שלו. עדיין קיים קושי באמון, לכן הקבוצה נוקטת בדרכים של עבודה מחוץ למעגל, דרכים המבטאות תוקפנות סמויה (התנגדות). במידה והמנחה לא מצליח להכיל, לאסוף ולשקף את התופעות בקבוצה הוא מתקשה לפלס את דרכו חזרה למקומו הסמכותי. דרכי התגובה של המנחה יתוו את דרכי הפעולה של הקבוצה. הימנעות או כניסה לקונפליקט בהתאם לשלבי התפתחותו, יבלמו או יאפשרו לקבוצה חווית צמיחה וגיבוש מנגנון לניהול קונפליקטים. במידה והמנחה מכיר בקונפליקט כבסיס לצמיחה ואינו מאוים מהתוקפנות, הוא יוביל את הקבוצה לניהול בונה של התוקפנות.

בשלב ההתפקחות מתחילה הקבוצה להכיר במציאות. היא מוותרת על האחדות המדומה תמורת ניצנים של הכרה בשונות. אין בידה עדיין כלים להכיל את המורכבות ולכן הבידול הוא קיצוני וסטריאוטיפי, שמוגדר במסגרת התנסות ראשונית בחשיפת השונות. האופן בו חושפת הקבוצה את השונות בין חבריה הוא ספונטני, בדומה למשחק הילדי בו מופנית אנרגיה מרובה להכרות עם חוקי העולם וגילוי המשמעויות והנגזרות של דברים. במסגרת התפקחותה של הקבוצה היא מבצעת אקטים של מחאה אל מול דמות הסמכות המאכזבת שמקבלים אופי של מרידה, בתחילה סמויה ואחר כך בתהליך של הפחתת ערך המנחה, היא נותנת לעצמה לגיטימציה לתוקפנות גלויה המנסה להדיחו מתפקידו, בתוקף היותו בלתי מספק. אקט זה

מפצל את הקבוצה לשתי תתי קבוצות סביב שאלת הצידוד במטלה ובמנחה. הזרמים הלא-מודעים של הקבוצה כבר עסוקים באינטראקציה עם העולם שמחוצה לה ולכן יעלו מטאפורות המשקפות תכנים הקשורים לעולם הילדות, לסטריאוטיפים, לבדיקת גבולות תוך הסתכנות, כללים וחוקים, עונשים ותגמולים (חוקיות חברתית), לשונות פיזית וייחודיות רגשית ובקשר האמביוולנטי עם הסמכות. על סף המעבר לשלב הבא יופיעו מטאפורות המצביעות על תחילתם של ניסיונות הגדרה עצמית פנימית.

באחד מהתהליכים שבהם מתקיים סבב של הנחית עמיתים, הפעילות נסבה על בניית מגדל מכיסאות. הפסל הקבוצתי שנבנה היה סיום של תהליך הדרגתי בו הפך הכיסא להיות המקום המטאפורי של האדם בקבוצה. המגדל, שבמקורו אמור היה להיות פסל קבוצתי נבנה ברגע כערמת כיסאות, שצמחה לגובה במהירות ולא בשיתוף פעולה. מישו ניגש את הערימה ומשך את אחד הכיסאות שעמדו בבסיס, כך שכל הערימה התמוטטה, והכיסאות התפזרו לכל עבר. תגובת חברי הקבוצה היתה של בהלה ואיום. קול זה, ביטא את הפירוק של תחושת היחד המדומה קרא לבידול ובכך גרם לעליית חרדה. מצב זה העלה מיידית את החלוקה לטוב ורע, ומי שפועל בהתאם למוסכמות ולנורמות הקבוצתיות, ולמי שקורא עליהן תגר.

השיח שנוצר סביב פעילות זו, הדגדג מפגשים רבים אחר כך, ועסק בהיות פעולה זו מסוכנת ברמה הקונקרטית, אך ניתן לראות כי החוויה הרגשית העידה על תחושת סכנה מפירוק ה'יחד', ובו זמנית את הפחד מהיות הקבוצה במצב כזה של יחד. מטאפורה זו חושפת את הגילוי הראשוני של הכוחות הייחודיים השואפים לצאת לאור, ולמצוא להם מקום בקבוצה.

באחת הפעילויות, התארגנה קבוצה קטנה כהיענות להצעת הנחיה לבדיקת גבולות האמון, באמצעות משחק שבו אחת החברות נמצאת בתווך, ומפילה את עצמה על דפנות המעגל, כשמשותפי הקבוצה אמורים להחזיק אותה, ולמנוע את נפילתה. מאחר ותחושת האמון ניתנה אפריורית ללא בדיקת גבולות, נשמטה החברה מידיה של אחת מדפנות המעגל ונחבלה. אקט זה היווה סדק בתחושת האמון המוחלט, והעלה שאלות אודות תלות-התמסרות-אחריות. זוהי למעשה מהות ההתפקחות מתחושת השלם שמעניקה הקבוצה בתחילת דרכה.

בתגובה לאקטים דומים, בתהליך שנעזר בהנחיה במוסיקה, עלה השיר "הו מה יהיה מה יהיה?" שמבטא מטאפורה לדאגה לגבי האופן בו תתמודד הקבוצה עם תחושת השבר. האמביוולנטיות ששיר זה מעלה - תקווה מול דאגה, עלתה גם באופן שבו הוא יוצג, כשתת קבוצה אחת שרה ורקדה לצליליו, לאחר שתת קבוצה אחרת שנתפשה כמאיימת ומבדלת, יצאה/הוצאה מן המרחב בטריקת דלת.

מטאפורה קבוצתית חזותית-גופנית הבנויה ממספר מטאפורות שהרכיבו אותן קבוצות קטנות בתהליך, העלה תרגיל שמזמין את הקבוצה להבעת רגשות באופן גופני. זה חלק את הקבוצה לארבע קבוצות שבתהליך מתמשך נוצר מכל אחת מהן פסל קבוצתי. ההנחיה הייתה שהקבוצה יכולה לשנות את הקומפוזיציה, מבלי

לשנות את מיצב הדמויות, ולמעשה כך התאימה את הקומפוזיציה ל"כאן ועכשיו", כך שצירוף הפסלים הפך להיות מעין צירוף תנועתי אשר מבטא באופן מטאפורי את היחס האמביוולנטי של הקבוצה, לקונפליקט העומד בפתח. בתהליך זה העמידה הקבוצה את הפסל הראשון בתנוחה שמבטאת דאגה וחרדה, הפסל השני הוצב כאקט של תפילה, בפסל השלישי הוצג מצב שבו מישו אחד יורה במישו אחר, וכל האחרים מבטאים תחושה של בהלה, ואילו הפסל האחרון ביטא גוף עוברי שמסביבו נוצרה חממה, שמגנה עליו מהשתנות, שיכולה להתפרש כמגוננת, ומאפשרת ועם זאת שומרת עליו ומפניו. שילוב של הפסלים ביחד מדגים את ההרגשה הקבוצתית הנקלעת לצומת בו עליה לבחור אם להיכנס ולעבור לשלב הבא - המכיל קנפליקט, שמצד אחד הוא בעל פוטנציאל הצמחה, ומאידך, בעל פוטנציאל הרס.

בשלב זה, מתחילות לעלות התנגדויות למטלה, וסביב ההתנגדות למטלה והציוד בה מתחילות להתארגן תתי הקבוצות. אחת המטאפורות שיכולות לאייר את הקשר בין צורה לתוכן התרחשה במסגרת תהליך קבוצתי בקבוצה המקיימת חיי קבוצה יומיומיים ונפגשת אחת לשבוע לעבד אותם. במסגרת הדינמיקה הקבוצתית עלתה סוגיה שעסקה בלגיטימציה לפעילויות שבהם שותפים רק חלק מחברי הקבוצה. גם בדוגמא זו אפשר לבחון את הדיאלוג שמקיים הפרטי עם הציבורי, ואת האופן שבו מתארגנות תת הקבוצות המנסות להתבדל משאר חברי הקבוצה. כשתת קבוצה הרגישה צורך להתגונן בשיחה מפני האשמה של הקבוצה, במהלך השיחה עצמה, חשה אחת החברות מאוימת והתקיפה את הקבוצה. באמתלה מסוימת, שאינה קשורה קשר הדוק בתכנים הגלויים בחר הלא-מודע הקבוצתי להעביר מהכיסא הסמוך לה את מי שישב עליו, לכיסא ריק במקום אחר בחדר, מה שפינה מקום ואפשר את זה שאחת החברות בתת הקבוצה יכלה לעבור ולשבת אתה באמתלה אחרת (תחושת צמא פתאומי שמצא רוויה בבקבוק המים שהחזיקה חברתה לקבוצה. במסגרת זו ניתן להתייחס גם לצמא למים וגם להרווייתו כאל מטאפורה לצורך רגשי). כך שבאופן בלתי מודע יצרה הקבוצה תהליך של הזדהות בתוך תתי קבוצות שהתבטא במקביל בתוכן השיחה ובאופן בו התארגנה הישיבה אירוע זה מדגים איך מעצב התוכן את הצורה והופך אותה למטאפורה הקבוצתית.

האמביוולנטיות של הקבוצה אל נוכח דמויות הסמכות נעה בין הצורך בהן לבין השאיפה להשתחרר מהן כדי לגבש תחילתה של עצמאות. לשם כך עליה לבצע מעין מרד ב"הורים", מה שמאיים ביותר מפאת הפחד להינטש. לכן, כאמור, מבצעת הקבוצה את המרידה תחילה באופן סמוי ורק אחר כך באופן גלוי ובוטה. דוגמא לאופן הסמוי בו מופנית התוקפנות אל הסמכות ניתן לראות באמצעות מנגנוני ההתקה בה מועבר מושא התוקפנות מדמות הסמכות אל התוצר, כפי שהתרחש במהלך תרגיל בו התבקשה הקבוצה למפות באמצעות חומרים פלסטיים את תחושותיה ב'כאן ועכשיו'. מישהי מבין חברות הקבוצה חשה כעס עולה ומצטבר על המטלה, וביטאה אותו בתחילה במילמולים ש"מעצבן אותי הציור הזה, לא בא לי להשתתף" וכולי, וכלה בהבעת זעם גלוי כלפי הציור שהיא קימטה, קרעה והשליכה לפח האשפה כשהיא רומסת אותו. באופן זה

היא קבלה על עצמה תפקיד של 'קול קבוצתי' המבטא, באופן מטאפורי את הזעם שמעוררת המטלה כשזו מייצגת את המנחה המגיש אותה.

כדי להיכנס לשלב הבא על הקבוצה לחוש בטוחה שהמנחה, דמות הסמכות, יוכל להכיל את עוצמות הרגשות הקשים שיעלו בין חברי הקבוצה. לשם כך היא בוחנת את כח הסיבולת שלו בגייסה את מירב המשאבים התוקפניים שלה ומפנה אותם אליו. הדוגמאות הבאות ממחישות דרכי טיפול של המנחה בצורך קיומי זה של הקבוצה על ידי כך שהוא מזמן עימות כזה באופן סובלימטיבי באמצעות האמנויות.

בתהליך באמנות פלסטית התבקשה הקבוצה לאפיין, כל אחד את עצמו על דף קטן בציור ולהניח אותו על גבי הרצפה בתוך המעגל במקום בו נראה לו מתאים. באופן זה התארגן מיפוי ראשוני של המקום אותו לוקח כל אחד מחברי הקבוצה. המנחה, בניגוד למינהגה הניחה אף היא ציור משלה עצמה ומיקמה אותו בסמוך למקום ישיבתה. מכיוון שהמנחה עינינה הוא באמנות פלסטית, הוביל אותה הלא-מודע שלה לציור מורכב, ציבועי ובעל עוצמה ונוכחות, במיוחד לאור העובדה כי הציע זה פנים בעלות זוג עיניים ענקיות וחודרניות. זה עמד במקומו כשנוכחותו מהווה אלמנט משמעותי במיפוי המרחב. כשהבהירה המנחה את חוקי המשחק הסבירה כי בכל רגע נתון יכול כל אחד לקום ולארגן את המרחב כראות עיניו, כשהתנאי הוא שרק חבר אחד פועל, כלומר, כל עוד מישהו פועל האחרים אינם רשאים להתערב. הקבוצה נענתה לאתגר והחלה להניע את המפה המטאפורית במרחב, כשהיא עוסקת רבות בציור של המנחה.

היא הפכה אותו, כיסתה אותו, הוציאה אותו מהמעגל, וזו, כל פעם קמה והחזירה אותו למקומו הראשוני, לצידה. בשלב כלשהו, הקבוצה נוכחה לדעת כי המנחה שומרת על מקומה ואינה מאפשרת לעצמה ולקבוצה לוותר עליו, חדלה הקבוצה לעסוק בו ופנתה למאבקי כח בין חבריה כשהציור של המנחה ניצב במקומו.

סיטואציה דומה התרחשה בתנועה, כאשר חשה המנחה כי הקבוצה עומדת על מיפתנו של הקונפליקט ואינה מאפשרת לעצמה לממש אותו. היא הבינה שעליה לעזור לקבוצה במתן הזדמנות לעבודה עם הצורך בטיפול במאבקי הכח העומדים ברקע ההתרחשות. לשם כך, השתמשה בפיזור במרחב להבניה של תתי קבוצות והזמינה אותם למעין דו-קרב. בשעה שזה לא צלח הבינה המנחה כי טרם עברה הקבוצה את הוכחת הסיבולת של המנחה וכדי לעזור לקבוצה לחוש בטחון לגעת בתכנים הקשים של מאבקי הכוחות, חשה שעליה לזמן מאבק מקדים של הקבוצה מולה.

לשם כך הזמינה את מי מחברי הקבוצה שמיצב גופו רימז על כך שהוא יכול לשמש כ'קול קבוצתי' ולבחון בשם הקבוצה את מידת הסיבולת של המנחה, לדו-קרב 'אחד על אחד'. משזה נענה לה, הבהירו את החוקים ויצאו לקרב בו "ניצחה" המנחה, שכן, ידעה זו לאמוד את כוחה הכרוך בקשר ישיר עם תחום העיסוק המקצועי שלה. מכאן, כמו השתחרר משהו ובהתרחשות שאחר כך, שהזמינה המנחה את הקבוצה למשחק דחיפות,

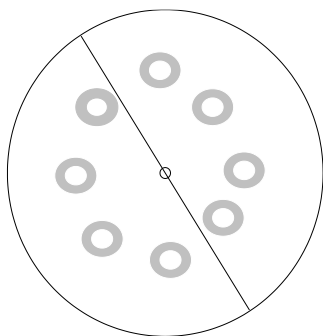
הקבוצה נענתה והמנחה מצאה עצמה מתעמתת באופן כוחני עם חברת קבוצה שחשה שיש ביניהן עניין בלתי סגור.

כנראה שלא בכדי, שכן חברת קבוצה זו עוסקת בתנועתיות ומלמדת תחום זה, כך שהיא מהווה את המנהיגות של תת הקבוצה המתנגדת להנחיה ולמטלה.

באופן דומה התרחשה סיטואציה במוסיקה בה מצאה עצמה אחת המשתתפות הולמת בחוזקה בגונג שאוחזת בו המנחה. העוצמות שהפיק התהליך איימו על הקבוצה ושיחררו את התוקפנות מהכח אל הפועל.

שלב ההתבגרות

ההתבגרות מאופיינת במעבר לתלות בקבוצת השווים. זוהי התחלה של עצמאות ואימון בלקיחת אחריות על

משמעויותיה ותוצאותיה. הקבוצה שהתפכחה מבינה שהמנחה לא יספק את כל צרכיה, המנחה-הורה נתפס כבלתי רלוונטי והקבוצה פונה אל עצמה – קבוצת השווים. היא מבינה שיש בידיה כוחות בהם היא יכולה לעשות שימוש למען השגת מטרותיה. הסמכות מתחילה להסתמן כסמכות פנימית של הקבוצה כישות. כאן עולה המחלוקת המשורטטת בדרך כלל, בעד ונגד המטלה. המחלוקת גורמת למשבר אובדן סופי של האופוריה. נוצר קונפליקט והקבוצה מייצרת קיטוב בתוכה. הקיטוב מלווה בסערת רגשות ומסמן את החד משמעיות, הדיכטומיה, ההקצנה, האופייניות לגיל ההתבגרות.

גבולות ההגדרה העצמית משורטטים סביב "אני ושכמותי", המחזיקים ב"טוב" מול ה"אחרים" המחזיקים ב"רע". הקבוצה עסוקה במאבק כח, המלווים בתוקפנות גלויה, שבתחילה תופנה אל המנחה באמצעות אחד החברים, בדרך כלל, בעל ידע בתחום התוכן בו עוסקת הקבוצה. הקבוצה, ייתכן ותחוש רגשי אשמה מול המנחה ותחשוש מ"נקמתו" מתוך חשש שהוא לא יגן עליה, תפנה את התוקפנות שלה לחבר המתקיף את המנחה. רצוי שהמנחה יהווה מודל להכלת התוקפנות והביקורת.

אם המנחה מחזיר את התוקפנות אל הקבוצה באופן תוקפני או בעמדת עלבון, ולא מאתגר אותה בהכלת התסכול באופן סובלני ובחינה פנימית של מנגנוני ההשלכה והדיכטומיה, הקבוצה עלולה להפנות אותה אחד לשני בהתקפות פוגעניות. זהו השלב הקשה ביותר עבור המנחה הנדרש לנווט בין הצרכים הסותרים. פה

טמונה סכנה של פרוק הקבוצה⁴, עם זאת, פה טמונה גם ההזדמנות להתחיל לפתח בחברי הקבוצה את היכולת להכיל מורכבות ולזהות מנגנוני השלכה.

שלב ההתבגרות מאופיין בחיפוש הגדרה עצמית שלשמה מתנסה הקבוצה בעזרת התנסויותיהם של חבריה ביצירת אינטימיות המאפשרת חקר מערכות יחסים ב'כאן ועכשיו'. התנסויות אלה מעצבות את הזהות המגדרית של הקבוצה למרות שהן עדיין בגדר גישושים ראשוניים המקנים לה מושגים ראשוניים וכלליים. במסגרת חיפוש אלה מעמידה הקבוצה בפני עצמה 'אחר' אולטימטיבי – תת הקבוצה המתנגדת או התומכת בשיתוף פעולה עם המטלה. במצב זה נוצרות שתי קבוצות מהודקות שמההשתייכות אליהן רוכשים חבריהן מסגרת הזדהות המקנה להם בטחון בסיסי אך בלתי מבוסס המאפשר תחילתה של חשיפה וגילוי. הקבוצה, העוברת תהליך דומה למתרחש בגיל הנעורים, בקרב בני נוער, מתחברת אל התכנים הבלתי מודעים באמצעות מטאפורות שישקפו את הנעורים, את הפיצול והחשיבה הדיכוטומית האופייניים לשלב זה בחיי האדם, את העסוק בסוגיות של מיניות וזוגיות, אהבה והתאהבות, שימוש וניצול, מחוייבות ובוגדנות כהכנה להבניית זהות אתית-מוסרית. הפער הבין דורי יעלה באופנים מסוימים כנושאים לטיפול בהם, או אל מול דמותו של המנחה, או אל מול דמויות המופת המשמשות תחליף לדור ההורים שעובר הפחתת ערך. כל אלה בעוצמות, דחפים וליבידו סוער שמקצינים כל עמדה והופכים את מאבקי הכח למלחמה.

בתהליך קבוצתי שהנחייתו נעזרת במוסיקה אחת מן המשתתפות במהלכו הרגישה משוללת כוחות כך שישבה על הרצפה כמעט לאורך כל המפגשים. הישיבה המקורבת לקרקע שיקפה באופן מטאפורי את האנרגיות הנמוכות שלה וכמטאפורה קבוצתית, את הפיזור בחלל על ציר הגובה. בתחילה קוממה שונות זו מספר משתתפים, ובהמשך היא הזמינה אחרים לנסות לראות את הקבוצה מנקודת המבט הזו. אחד המתנגדים הבולטים יותר לישיבה זו, נענה להזמנה, בשעה שזו הביעה גילויי מצוקה. דרך ישיבתו אתה לאורך מפגש שלם, הוא התחבר לנקודת מבטה, והיה יכול לגייס את האמפתיה שנדרשה למגע אתה, ועם החלקים הקשים בישות הקבוצתית אותם היא מייצגת. לאט לאט הצטרפו אליהם עוד מספר חברים, מה שיצר תת-קבוצה עם הזדהות חזקה בתוכה. אחת המשתתפות מצאה עצמה נשארת ישובה על כסא גבוה כשמשני צדדיה ישובים חברים על כסאות נמוכים. היא חשה תחושת אי נוחות והסיטה את הכסא לצדו של המעגל בו נותרו החברים על הכיסאות הגבוהים. גם פה גזר התוכן את הצורה והפך אותה למטאפורה התנהגותית של המעגל כישות.

⁴ בשלב זה, בעבודה סדנאית בתוך ארגון, עשויות להגיע טענות לגבי התנהלות הסדנא למקבלי ההחלטות. במידה ואלה רתומים מראש לתהליך ומיועדים לאפשרות ולטבעו של התהליך, הם עשויים לגבות אותו. במידה והם יבחרו להפסיק אותו לפני שהקבוצה השלימה מהלך, עלול הקונפליקט הרגשי להיות משועתק אל תוך הארגון. לעניין זה יש משמעויות רגשיות-פסיכולוגיות על המשתתפים, משמעויות דינמיות לגבי הארגון ומשמעויות רגשיות ותדמיתיות למנחה.

אופן אחר בו באות לידי ביטוי תמות של גיל ההתבגרות הנסבות סביב התבגרות מינית וחלוקת תפקידים מיניים, ניתן לזהות בהתרחשות של דינמיקה קבוצתית, באותה קבוצת נוער בה מנחים ביחד גבר ואישה. הסוגייה שהייתה על הפרק כונתה על ידי הבנים כ"אוליגרכיה הנשית", והם גינו את התנהגות הבנות שמשתלטות על התהליך ויוצרות תת קבוצה "מרושעת", כהגדרתם. ההזדהות בתוך תת הקבוצות יצרה סדר ישיבה של בנות לידי בנות, ולכן בנים ליד בנים כשאלה ישובים מול אלה, והמנחים מפרידים בין שתי הקבוצות. בהמשך השיחה, כשהעמיקה החקירה ועלו עוצמות החוויה, קם המנחה הגבר, שה"כאן ועכשיו" הציף אצלו חוויה של דחיקת רגליו, ויצא מהחדר כשהוא נענה לצלול טלפון. מטאפורה זו מצביעה גם על דפוס החשיבה הדיכוטומי שמעריך שאם משהו אחד נוכח, במקרה זה, הבנות, אין מקום לשני, כלומר לבנים. הדיכוטומיה האופיינית בשלב זה מומחשת היטב בעזרת תהליך שהנחייתו נעזרת במוסיקה. בתגובה לסגנון מוסיקה שהושמע, הדגישה אחת המשתתפות, שאינה מסוגלת לשמוע אותו, והוסיפה, על מנת להמחיש את עמדתה, שזה הסגנון שהבן שלה מנגן בבית, ואצלם בבית, כשהוא מנגן היא יוצאת, וכשהיא נמצאת הוא אינו מנגן. סיפור זה הפך להיות חוט השני של מספר מפגשים אשר דנו בסוגיית האו-או, דרך מטאפורה זו אשר משקפת את התזמורת הקבוצתית בשלב זה.

בתהליך אחר התמסדה מטאפורה של שיר מתוך ספר ילדים - דוב האש ודוב הקרח. מטאפורה זו נבעה, כנראה, מהפחד למזג את שני צדדיו של הקונפליקט, שהקבוצה שאפה לשמר. השיר מספר על שני דובים - דב האש ודב הקרח שהתכתבו ביניהם לאורך שנים עד שהחליטו להיפגש. כשנפגשו, התחבקו וילד שעמד מהצד התבונן והשתאה שכן לפני רגע היו פה שני דובים וכעת נמצאת במקום שלולית, שהשתיירה כזכר מאיים לניסיון מפגש המכלה את המהות של הצדדים. החשש להגיע למפגש שייצר שלולית למרות הפוטנציאל המגולם בהתחברות העלה את המטאפורה שאימצה הקבוצה שנעה באיזון דק בין שני הקצוות.

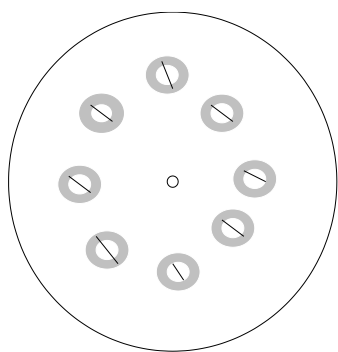
מטאפורה המרמזת על תכנים של שחרור מתלות בסמכות העלתה קבוצה בזמן הצגת פרזטציות. כמטלה בתוך תהליך למידה מתמשך, הוזמנו חברי הקבוצה להתחלק לקבוצות ולהציג סוגייה חברתית שבוערת בעצמותיהם. התמה המארגנת את כל הסוגיות הייתה תהליך שהציג תלות, ניסיון להשתחרר ממנה, והתחלה של נשיאה באחריות. למעשה, זהו אחד ממאפייניו העיקריים של שלב זה. פרזנטציה אחת גיחכה על שחרור האישה. השניה הציגה את התלות בין בת לאם, ועל ניסיונה של הבת להשתחרר מעול הציפיות של האם. השלישית הייתה הפגנה עם שלטים ריקים, שהפכה להיות אחר כך הפגנה שמשמעותה סולידריות מקצועית, כנגד מקבלי ההחלטות למעלה. והאחרונה הציגה שתי פאזות כשהאחת עסקה בלזרוק רפש ואחריות על האחר, והשנייה בלאסוף את האחריות, ואת הלכלוך שנוצר, ולשאת באחריות.

מטאפורה שמרמזת בברור על המעבר לשלב המיסוד התרחשה בתהליך של הרחבת האינטליגנציה הרגשית, בו התבקשו חברי הקבוצה לצייר ציור משותף על משטח ענק שהונח על הרצפה. הוצעו לקבוצה

צבעי גואש, ומגוון רחב של מכחולים ספוגים וגלגלות בכל מיני גדלים. התהליך התחיל בבחירת כלי העבודה והתמקמות באזור אישי על גבי המשטח. כל אחד מאלה הוא מטאפורה אישית של אופני נוכחות ותפישת מקום. הציור החל במצב שבו כל אחד, בזהירות ניסה לשמור על גבולותיו, ובהשתלחות הדרגתית הגיע עד לפלישה מוחלטת, תוקפנית וטוטאלית של כולם אל כולם. התוצאה הסופית הייתה תחושה של כעס, וצבע חום שכיסה את כל הציור. במהלך השיחה, לאחר מכן, עלתה תחושה של כעס, דאגה, וגועל מן התוצר המשותף. ואף חלק מן המשתתפים השתמש במילים המבטאות הפרשות גוף ראשוניות ובלתי נשלטות. הלא מודע של המנחה השעין אותה על מסעד הכסא כשמישהו, טורח כל פעם להוכיח אותה על שהיא נשענת באופן כזה ש"הורס את הכסא". נראה כי הקבוצה צריכה הייתה להיווכח כי יש בה כוחות פנימיים שלא גורמים לה צורך להישען, כדי לפתוח בחקירת הסיטואציה. לאחר שזו זיהתה את הצורך, נעמדה המנחה אל מול הקבוצה וניהלה את הדיון. אחת המשתתפות, תוך כדי שיחה, ירדה לרצפה וכתבה את שמה בגדול על העבודה, אחרת שהתרגזה על מה שנתפש כחוצפה בעיניה, ניסתה לטשטש אותו בגלגלת ולהטמיע אותו בערבוביה הסמיכה של כמויות הצבע שהנייר לא יכול היה להכיל ונזלו החוצה. היא החלה להבנות דרך שיטתית לאיסוף הצבע כך שלפתע חשפה את הצבעוניות שהייתה מתחת לצבע החום. משראו זאת שאר חברי הקבוצה, ירדו שוב אל הציור, והתחילו בעזרת ספוגים וגלגלות לחשוף את כל היופי שטמון מתחת לצבע החום, וכל זאת תוך כדי קריאות תדהמה והתפעלות המלוות באמירות על כך שצריך להגיע למצבים קשים כדי לאפשר לפוטנציאל הגלום בהם לצאת לאור. בשלב זה הקבוצה כבר מסוגלת להכיל את השפה המטאפורית, לזהות אותה ולהשתמש בה כחלק מהשיח.

שלב התמסדות

שלב ההתמסדות הנו שלב העבודה. אם עד כאן הקבוצה בחנה את "גבולות הגזרה" וגיבשה לעצמה מנגנוני עבודה, הרי עתה היא בשלה לפעילות אינטימית של התבוננות פנימה, האחד באמצעות השני. השלב מאופיין בהשלמה ופיוס הדדי, אחרי רכישת אמון ובניית מנגנוני תקשורת אפקטיביים. היווצרות של יחידות, זוגות ותתי קבוצות, כבר לא מאיימים על הקבוצה, אלא משמשים כדרכים ליצירת אינטימיות, הכרוכה בעירוב זהויות, התנסויות חדשות, יציאה מהתפקיד, שיקוף והשתקפות הדדיים, והרחבת גבולות ה'אני' ויכולותיו. בשלב זה גבולות ההגדרה העצמית משורטטים בתוך כל אחד מחברי הקבוצה. נוצרת הכרה כי גם ה"טוב" וגם ה"רע" בתוכי. היכולת להכיל מורכבות הנה התוצר של התהליך הקבוצתי. ההפריה ההדדית עשויה להביא, בהקבלה לשלב מיסוד הזוגיות והפיכה למשפחה, לפריון והולדה מטפוריים. כאן, משמש המנחה כמשקף ותומך בבניית הסמכות הפנימית של הפרטים בקבוצה.

בשלב ההתמסדות, שהוא שלב מתקדם בתהליך הנושא את יבולם של השלבים הקודמים, הקבוצה כבר מסוגלת לשאת באחריות של החקירה והפרטים בה כבר מכירים, באופן אחראי, בחלקים המפוצלים שלהם המושלכים על חבריהם לקבוצה. הקבוצה כבר מכירה את הדינמיקה ואת המטלה שלה וחוקרת באינטימיות את האינטימיות ב'כאן ועכשיו'. עכשיו, משגובשה זהות אישית וקבוצתית היא מסוגלת להכיל דיאלוגים מפרים שאינם מאיימים על ה'אני' המגובש, כך שחבריה שואפים לשימוש הוגן בסיטואציה, ואחד בשני. חברי הקבוצה מתחילים ליצור שיח שבוחן חלקים מפוצלים כתחילתו של עיבוד לקראת שלב ההיפרדות, מכיוון שהסיום כבר עומד ברקע. תכנים אלה, המעסיקים את הקבוצה יעלו בתהליך מטאפורות העוסקות, באופנים שונים במבנים משפחתיים, בתפקידים חברתיים, אינטימיות, בשלות, אחריות ומחויבות תוך קבלה והשלמה, ויצביעו על חיזוק זהות חברתית ומיקצועית, על היכולת לקיים אינטימיות ודיאלוג כנה ואמיתי, בעל מוסר ואתיקה, ותכנים המביעים על התייחסויות שונות לסיום ולפרידה.

בשלב זה, כאמור, היכולת להכיל מורכבות והפשטה מקטינה את הצורך הלא מודע בעבודה דרך מטאפורות, כך שחלק גדול מההתרחשות נעשית באופן קונקרטי ב'כאן ועכשיו', וחלקה המטאפורי מזוהה עכשיו מהר יותר על ידי חברי הקבוצה. שיקוף עמוק יותר מתקבל עכשיו בברכה והקבוצה נזקקת להרבה פחות פעילויות בהן היא מייצרת אמירות באופן של ACTING OUT. חומרים בהם הקבוצה כבר נגעה נבחנים מחדש ומקבלים אור אחר בעזרת הכלים המתפתחים להתמודדות עם שונות ועם אינטימיות.

במהלך תהליך של דינמיקה בהנחיה שמשלבת אמנויות, התבקשו חברי הקבוצה לאפיין את התהליך שעברו בעזרת דימוי כולל בחומרים פלסטיים. אחד המשתתפים יצר פרח גדול מקרטון מגולגל כגבעול, ועלי כותרת. את הפרח הוא ניסה לייצב על הרצפה, באופן תלת מימדי, מזדקר, וססגוני. במקביל ולא בתיאום יצרה משתתפת אחרת ציור שהיה העתק דו מימדי מדויק של אותו פרח, על הרעיון והצבעים שלו. הציור שלה הכיל בנוסף גם עיגולים קטנים שנראו כמו ביציות, בדרכן להפריה, בתוך הפרח שנראה כמו מערכת רבייה נשית. רק כאשר העבודות הוצגו, הסתבר הדמיון בין שתי העבודות, והנחתן זו לצד זו גרר את השניים לשיחה על משמעות הסמיכות בין העבודות ומערכת היחסים ביניהן, שהייתה מטאפורית לחקר מערכת היחסים בין המינים בקבוצה. מכיוון שפרח אחד נראה כמו אברי רבייה נשיים והשני כמו אלה הגבריים נראה היה שהמטאפורה מציגה את שאלת ההפריה והזיווג בקבוצה.

בתהליך דינאמי של קבוצת עולים וצברים, לאחר הפסקה של מספר פגישות, התבקשה הקבוצה לצייר את מה שכל אחד מרגיש בהקשר לתהליך, ולאחר מכן התבקשו חברי הקבוצה להתחלק לזוגות, ולשקף בציור, אחד לשני את מה שעולה לו מן הציור של חברו. נוצר מצב בו עבדו הזוגות ברצינות ובאינטימיות אותנטית, כך שניכר היה קשר בין זוגות הציורים, למעט זוג אחד, שהורכב מצברית ועולה מרוסיה, שבשיחה אחר כך, דימוי המשפחה הבלתי אפשרית עלה כשהוא הציג את העבודות בצירוף חיוך ומשפט שאמר: "אנחנו כנראה

לא נתחתן מכיוון שהיא ואני לא קוראים טוב אחד את השני, כי אני ציירתי את הציור שלי משמאל לימין, כמו ברוסית, והיא קראה אותו מימין לשמאל כמו בעברית". אולי המטאפורה הזו מצביעה גם על "קשרי המשפחה" הקבוצתיים בין העולים לצברים, בהם היא עסקה גם בפעילות אחרת, בה נחקר הקשר בין העולה לצבר, דרך הבאת הרקע של העולה – כשהדימוי המרכזי היה בית בשלג. התהליך החל מצוירים ספונטניים חופשיים, ללא תיאום של דמויות לבנות, ובתים לבנים וסביבה מושלגת, על בריסטול שחור. באופן אקראי, התחילו להתחבר ציורים, ודמויות מצוירים מסויימים מצאו את עצמם גזרות מהרקע הקודם, ונטועות ברקע של שלג. בשיחה שנעשתה אחר כך הייתה הזדמנות לעולים לספר על תחושתם, תחושת האין בית בעקבות דמות שנגזרה מציור אחד ונשתלה באחר, שהפכה למטאפורה של ההתרחשות.

ההתמסדות המאוזנת אפשרה לקבוצה פעילות, בה הצעת ההנחיה בקשה להתפזר בחדר כשכל אחד נושא עמו כיסא, וממקם אותו בחלל במקום שנוח לו. לאחר פעילות קצרה, התבקש כל אחד להתיישב על אחד הכיסאות שממוקם בחלל. פיזור הקבוצה היווה מטאפורה לאיזון ומיסוד היחסים הקבוצתיים, שכן הייתה הלימה בין האופן, המרחב, וההיקף. חלק מחברי הקבוצה ישבו על הרצפה, חלק ישב על כיסאות, וחלק ישב על מגדל של כיסאות כך שהפיזור לגובה היה מדורג. כמו כן חלק מן החברים ישבו בקצוות, וחלק במעגל הפנימי, ומיעוט במרכז, כלומר גם הפיזור במרחב היה מדורג.

אחת המשתתפות שהתיישבה על מגדל של כיסאות בפינה, נוכחה לגלות שאף אחד לא יושב בכיסא שמיקמה, וזה ניצב מיותם אל מול עיניה. במהלך השיחה קמה באופן ספונטני, ובתנועת התרסה בעטה אותו הצידה. SHARRING היא קיבלה חיזוקים על המעשה שנעשה בתמימות, והסבר שלה עליו היה: "הוא עיצב אותי, כי הוא עמד תקוע כמו מצבה שאף אחד כבר לא צריך, למישהו שמת כבר מזמן". למעשה זוהי מטאפורה בתוך מטאפורה שהתאפשרה ואפשרה לה במסגרת האיזון והמיסוד, ותחושת המשפחתיות, לבחון מחדש את מקומה, ואת האופן בה היא בוחרת אותו, כשבעצם הבירור היא למעשה כבר ויתרה על משהו שאמצה לעצמה כדפוס שעכשיו כבר אינו נחוץ וכבר לא משרת אותה.

מיסוד השותפות והתמיכה ההדדית נראה גם בתהליך שהנחיתו נעזרת במוסיקה בו ישבה הקבוצה לכל אורכו של התהליך בחדר קטן עם מזגן בעל עוצמה גבוהה. שני כיסאות של המעגל ניצבו ממש מתחתיו, והאנשים שישבו עליהם קפאו מקור. לאט לאט, ככל שעבר הזמן ואיפשר התהליך, התמסדו היחסים סביב "הכיסאות המקפאים". במשך כל התהליך הייתה תחושה, שיש חלקים בקבוצה שרצוי שלא יופעלו, ולכן יש להקפידם. ככל שהתהליך הפשיר, הצורך בהקפאה קטן, ואז התמסדו סביב הכיסאות והישיבה בהם יחסים. אנשים העבירו סוודרים למי שישב שם, נוצרו חילופין וההתייחסות הפכה מאחריות אישית לקולקטיבית.

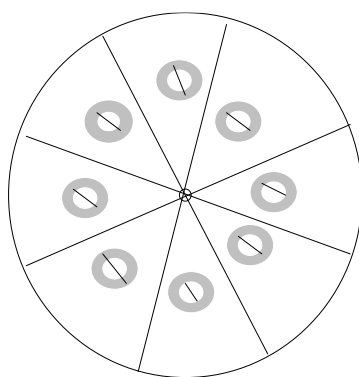
במפגש דינאמי של בני נוער, הם התבקשו לחשוב על איבר בגוף, ולאחר תהליך פנימי קצר, להביא אותו לקבוצה, כך שיבנה לה גוף. לאחר שהם פיסלו את הגוף הקבוצתי, כשגופו של כל אחד משמש כאיבר

שבחר, הם התבקשו לדווח על תפקידם. בשלב זה הם כבר דיברו בשפה המטאפורית, ובטרמינולוגיה המדמה את איברי הגוף, הם תיארו את תפקידם במערך הקבוצתי. לאחר ניסיון לבירור איזה חלק יותר חשוב או מי מתאים יותר למה, הם הגיעו למסקנה שאין אפשרות של התקיימות האחד ללא השני. בשלב זה הם גילו את משמעות העובדה שאין לגוף הקבוצתי רגליים, ולכן כקבוצה הם אינם מסוגלים לזוז. לאחר ניסיונות לחפש דרך חלופית להתנועע - "נזחל על הגחון", נתקדם על התחת", "נתגלגל". הם וויתרו על ניסיונות אלו, והזכירו לעצמם, שהחברה שחסרה במפגש, היא, כנראה, הרגליים החסרות. נראה כי היכולת להגיע לשיתוף פעולה המתפתחת עם התהליך מגיעה בשלב זה למיצוי ולמיסוד ההכרה בקבוצה כשלם.

דוגמא נוספת לאיסוף מטאפורות אישיות למטאפורה קבוצתית כוללת היתה בהתרחשות סביב הזמנה של המנחה להביא דיסק עם שיר הקרוב ללבו של כל אחד מהמשתתפים. הלא-מודע של המנחה פתח את המהלך בהשמעת שיר שעיקרו "אין אהבה בעולם, כמו אהבה של אמא", בו הכריזה על הקבלה הבלתי מותנית שלה את הקבוצה ואת התהליך. ללא תיאום מראש, הניח כל אחד מהמשתתפים שיר על גבי הטייפ, מה שיצר שרשרת שירים, שבאופן הולם את השלב רמזו על מערכת יחסים בין הורים לילדיהם, על כל זווית המבט של הדינמיקה המשפחתית - מ"אל תמהר לצאת אל רגע האמת", דרך "תשמור על העולם ילד", "אשת חיל מי ימצא", "מה זאת אהבה", ו"אצלי הכל בסדר, השבוע כבר מצאתי לי חדר... ואולי גם אמצא עבודה". אל כל שיר שהושמע צורף גם הקשר הרגשי של המשתתפים שהיה כרוך באירוע מהמעגל הקרוב, כלומר המשפחה, כגון, רווקות והיכרות עם בן הזוג המיועד, חתונה, לידות, וכדומה.

שלב ההיפרדות

שלב ההיפרדות מתחיל כשמגיעה ההכרה בכך שזמן סיום התהליך מתחיל להראות באופן. חברי הקבוצה

מגיבים אל רגע הסיום באופנים הכרוכים בדפוסי הפרידה שלהם, לכן, יכולות להופיע בקבוצה תגובות כמו: התכחשות לפרידה, נסיגה ליחסים קודמים, בריחה הבאה לביטוי בהתנהגות הרסנית כלפי המנחה או החברים, וחזרה אל תכנים בלתי פתורים שעלו בתהליך. עבור המנחה זוהי הזדמנות לתמוך בקבוצה ובחבריה בביצוע "פרידה מושכלת" הכרוכה בזיהוי הדפוסים, הזמנה להתנסויות בדרכים אחרות והחזרת השלכות והפקדות כדי לצאת "שלמים" לקראת תהליכים נוספים במקומות והרכבים קבוצתיים נוספים. גבולות ההגדרה העצמית מכילים את כל הגבולות ששורטטו במהלך התהליך.

העיסוק העיקרי של הקבוצה בשלב ההיפרדות קשור בהבניית תהליכי פרידה תוך החשפות לדפוסים שונים בהתייחסות אליה. חברי הקבוצה, מחזירים לעצמם את החלקים המפוצלים שהשליכו אחד על השני במטרה

לצאת עם 'אני' שלם מהתהליך ולהיפרד באופן מבנה. הקבוצה כבר יכולה להכיל את המורכבות שלה, כמו גם הפרטים בה. הקבוצה סוקרת באופן רטרואקטיבי את תמצית התהליך ובאופן מסויים סוגרת מעגלים, לכן היא מעלה שוב תכנים שהיו אופייניים לה בהתחלה, כדי להשוות את עצמה בסוף, למקומות בהם היא היתה בהתחלה.

חרדת הפרידה בקבוצה מעלה דימויים של מוות, כפי שאמנם התרחש בתהליך דינמי אינטנסיבי בן שבוע בו פעלה הקבוצה כשאחת המשתתפות, שברגיל הייתה פעילה ביותר, דממה במשך ימים מספר לאחר חוויה טראומטית שעברה, כשנתקלה בחצר בגופת אדם. במשך אותם ימים לא הייתה מסוגלת לשתף את הקבוצה במה שעובר עליה. רק לקראת הפרידה יצא הסיפור לאור, מכיוון שאז היה רלוונטי לתמה המרכזית בה עסק הלא-מודע הקבוצתי, שדן בסוגיה, מה נכון לעשות במצבים מסוג זה.

יחד עם דימויי המוות, ובמקביל לו, דנה הקבוצה באופן בו נפרדים מהתהליך, ובכך חשפה רפרטואר של דפוסי פרידה, כמו, למשל, באותה שיחה שהתנהלה לגבי העיתוי והדרך של אריזת החפצים כשעוברים דירה: האם אורזים מראש, או דווקא בדקה האחרונה, האם משאירים חפצים, זורקים, או מעבירים את הכל, האם דואגים להשאיר את הדירה נקיה ומסודרת, וכיצד שומרים שהחפצים לא יישברו במעבר, והבגדים - האם מכניסים אותם לאריזה מקומטים ומלוכלכים, והם יטופלו במקום החדש, או שהם נכנסים מגוהצים ומסודרים, כך שיעמדו לרשות המשתמש ברגע פריקת הצידוד. עוד דובר על גודל האריזות, מי ישא אותן למקום החדש ואיזה יחס ראוי לקבל ה"סבל", ובעיקר, האם מתבוננים אחורה, או קדימה, או, בו זמנית, גם לכאן וגם לכאן.

בסקירה רטרואקטיבית של התהליך סוקרת הקבוצה את מה שעברה, ומתבוננת על התהליך כמעט מבחוץ, מה שמאפשר לחבריה לנקוט כלפיו עמדה. בקבוצה שהתבקשה לייצג במחווה את האופן בו היא נפרדת מהמעגל, מצאו חבריה דרכים יצירתיות להבעת התחושות:

מישהי שרה בית משיר:

"לי לא אכפת, לי דווקא די נעים ; לשיר באוזניכם את השירים הכי פרועים ולהתייצב בפני האלוהים ; עם שתי גומות של חן ועם ששה מיתרים קרועים..."

אחרת נכנסה ויצאה בחטף, שלישית חילקה פרחים דמיוניים לכולם, ומישהו עבר ולחץ את ידי המשתתפים. חברה חתמה את המהלך וסיכמה בשיר:

"יש דברים נסתרים

לא נבין לא נדע

נשארים ... חידה

לפעמים גם מוטב לא לדעת הכל."

בקבוצת הנוער החי במשותף נכנס לדינמיקה האחרונה והמסכמת מישהו עם עוגה וסכין אימתני ביד, זה הפך להיות מושא ההתרחשות בקבוצה, שבמקביל לדיון ברמה המודעת הפכה בו באופן לא מודע ובעזרתו ייצגה

את האופציות השונות להתמודדות עם הפרידה - מישהו פלירטט עם האפשרות להיפצע ממנו, מישהו אחר לקח אותו מידי והניח אותו מאחורי הכסא, מחוץ למעגל, כשהוא מכריז "זהו. אין. נגמר הסיפור הזה" בכעס, מישהו החזיר אותו למעגל, התבונן בו והציע, ב"צחוק" שאולי אם נרצח בעזרתו מישהו או משהו זה יאחד אותנו, ומישהו קם, ולקח את העוגה, נטל את הסכין וחתך אותה וחילק לכולם. נראה שיש פה מטאפורה לצורך בהתעמתות עם הפרידה, בהכחשתה, ב"רציחתה" ובשימוש הולם ואפקטיבי בהזדמנות שהיא מזמנת. במהלך ההתרחשויות הנ"ל נסב השיח המילולי בו זמנית על הרגשותיהם של חברי הקבוצה אל נוכח הפרידה ועל איך היתה המנחה משקפת את מה שנאמר, עד שלבסוף פנה אליה מישהו והציע שאולי הם ינחו אותה. עיסוק זה מצביע על התבגרותה של הקבוצה, ועל הניפרדות שהיא גיבשה בתהליך.

חקר התפתחות התהליך הקבוצתי בשלבים על פי המטאפורות המופיעות בו

מבוסס על מודל של אגמון ש., שניידר ס. (1998), שלבים בהתפתחות קבוצה קטנה – מבט פסיכודינמי, שיחות י"ב, חוברת מס' 3

השלב	התמימות	ההתפקחות	ההתבגרות	ההתמסדות	ההיפרדות
ציר ההפנמה וההכלה מעבר מ acting out לחקירת התפתחות היכולת להחזיר חלקים מפוצלים מושלכים	זהות מגובשת של אחדות מדומה חוסר יכולת להכיל מורכבות	בידול קיצוני של תפקידים סטריאוטיפיים בלתי ריאליים	התנסות באינטימיות על ידי חקר יחסים ב"כאן ועכשיו" לשם זיהוי דפוסי התנהגות	נשיאה באחריות על החלקים המפוצלים המושלכים על ידי התנסות באינטימיות לשם חקירת היחסים ב"כאן ועכשיו"	עיסוק בהחזרת החלקים המפוצלים כדי לפרק את הקבוצה לפרטים שלמים המכילים את כל המורכבות
ציר הסימבוליזציה התפתחות היכולת לראות את ה'כאן ועכשיו' כמטאפורי וסימולטיבי	התבוננות קונקרטיית חוסר יכולת לעבוד עם ה'כאן ועכשיו' כסימולציה מטפורית	חשיפה ספונטנית של הבדלים ע"י משאבי אנרגיה שמופנים לגילויים ראשונים של הכוחות הפנימיים. חקר המיניות והגוף	התחלת גיבוש זהות ג'נדראלית של דפוס התנהגות	הבניית משפחותיות מטפורית ב"כאן ועכשיו"	סקירה מתומצתת של התהליך ולמידתו על תכניו המטאפוריים באופן מטאפורי
ציר התפתחות העצמי והזולת-העצמי מעבר מתלות במנחה לתלות הדדית תוך פיתוח תחושת השתייכות	תלות בלתי מסופקת במנחה תוקפנות סמויה בניסיון לספק אותה - בתחילה בניסיונות בליעה ואח"כ בגירוש	מרד כמבחן סיבולת להנחיה במטרה לאמוד את יכולת ההכלה שלה ע"י הפחתת ערכה והפיכתה ל"שעיר לעזאזל" לשם יצירת תחושה של עצמאות מדומה	בעזרת הגדרת אחר אולטימטיבי (בעד ונגד המטלה) מוצג סגנון עבודה מגובש ונוקשה שאינו עומד למבחן	גיבוש תחושת אחריות ושימוש הוגן אחד בשני בהנחיה ובסטיג	עבודה אינטימית על דפוסי הפרידה המתקיימים ב"כאן ועכשיו" אל נוכח הסיום המתקרב
ציר הדיפרנציאציה אינדיבדואלית הגדרת זהות נפרדת	רגרסיה למקומות ינקותיים חרדה גבוהה אמביוולנטיות כלפי	התפצלות לתת קבוצות בעד ונגד המטלה וההנחיה	הידוק הקשר בתוך תת הקבוצה והזדהות מוחלטת עמה	גיבוש אישיות מוגדרת המאפשרת אינטימיות ללא חשש להיבלע	רגרסיה חרדתית-חזרה אל חרדת המוות משאיר כל פרט

ושחרור מחרדת המוות	ההשתייכות	והזדהות מוחלטת עמן		עם עצמו
תכנים שיציגו המטאפורות העולות במהלך השלב	- עולם התינוקות - צורך בהבניית חוקיות בכאוס - אחדות מדומה - התנסות משחקית - תלות וצורך בסיפוק המלווה באכזבה ותסכול - אמביוולנטיות כלפי ההשתייכות - מרד סמוי בסמכות - פעילות אוראלית: בליעה, מציצה, יניקה, ליקוק - פעילות אנאלית: מחוסר שליטה עד גמילה - הגדרה עצמית חיצונית	- עולם ילדי סטריאוטיפים - הסתכנות ובדיקת גבול היכולת - כללים, חוקים, עונשים ותגמולים - דומים אבל שונים - הוקעת השונה מדי - גוף וזהות מינית - התמודדות עם סמכות - היכולת של הסמכות להכיל	- גיל הנעורים - פיצול ודיכוטומיה מיניות - זוגיות, אהבה והתאהבות - שימוש מול ניצול - מחויבות ובוגדנות - הזדהות עם דמויות מופת - פער בין דורי - מרד תוקפני - מאבקים ומלחמה - להט, ליבידו	- מבנים משפחתיים - תפקידים חברתיים - בשלות - מחויבות ואחריות - אינטימיות - השלמה וקבלה - זהות והגדרה מקצועית - קולגיאיות - הוגנות והגינות - דיאלוג - התחבטות לנוכח הסוף
סימני המעבר לשלב הבא	מעבר מהופעת מטאפורות המבטאות התלבטות או כמיהה ליכולת שליטה וסימון גבולות למטאפורות המצביעות על שליטה וגבולות	מעבר מהופעת מטאפורות המבטאות צורך במשמעת חיצונית לכאלה המצביעות על משמעת פנימית.	מעבר מהופעת מטאפורות המבטאות בלבול בזהות לכאלה המבטאות גיבוש זהות ויכולת לקיים אינטימיות.	מעבר מהופעת מטאפורות המבטאות המבטאות את היכולת לקיים דיאלוג לכאלה המבטאות את היחס למוות.